

Ιωάννης Μεταξάς: Ο υπέρμαχος της δημοτικής

Το 1938 ο Μεταξάς ανέθεσε τη συγγραφή Γραμματικής της κοινής δημοτικής γλώσσας (χωρίς αρχαϊσμούς και ιδιωτισμούς) σε επιτροπή γλωσσολόγων, φιλολόγων και λογοτεχνών υπό την προεδρία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη

12 Απριλίου 2022, 15:12

[...]

Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε ως το 1936 διπλή σταδιοδρομία, αλλά δεν είχε ανάμιξη στα πνευματικά ζητήματα του τόπου. Ήταν στρατιωτικός και πολιτικός. Κι' αν ο στρατιωτικός φρόντισε από πολύ νέος, όπως φάνηκε αργότερα, για τη γενική πνευματική του συγκρότηση και την κράτησε για τον εαυτό του, κρυφή ασχολία κ' ευδαιμονία, καθώς είναι κάθε αληθινή καλλιέργεια του εσωτερικού μας κόσμου, και ατομικό εφόδιο, ο πολιτικός δε θέλησε ή δεν είχε την ευκαιρία να κηρύξει ότι θεωρεί ανεκτίμητο εθνικό κεφάλαιο την τέχνη σε όλη την ποικιλία της και σε όλες τις αξιόλογες πραγματοποιήσεις της και, κάτι περισσότερο ακόμα, να δείξει, με την ανεξιθρησκεία του στα λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά ζητήματα και

με τις γλωσσικές πεποιθήσεις του, ότι βρίσκεται κοντά στα πιο προοδευτικά στοιχεία του τόπου. Μερικές, μάλιστα, προτιμήσεις κ' ενέργειες κομματικών φίλων του άφιναν να σχηματίζεται σιγά-σιγά μια παρεξήγηση, που τη δυνάμωναν και τη στερέωναν οι διαμάχες του με πολιτικούς ηγέτες, εκδηλωμένους, αν και άτολμους, φίλους του δημοτικισμού. Τον αρχηγό των Ελευθεροφρόνων ευκολώτερα μπορούσαν να τον διεκδικήσουν οι συντηρητικοί παρά οι προοδευτικοί. Και με δικαιολογημένη αγωνία —είπαμε ότι κάνουμε ιστορία— ο λογοτεχνικός και καλλιτεχνικός μας κόσμος, προπάντων ο πρώτος, που θεωρήθηκε πάντα πιο επικίνδυνος —ο Λόγος, βλέπετε, κρύβει, σε όλες τις εποχές, περισσότερη δυναμίτιδα από ένα ζωγραφικό πίνακα ή μια μουσική σύνθεση— και δέχτηκε τις βιαιότερες επιθέσεις, με δικαιολογημένη, λοιπόν, αγωνία έβλεπε, από τη δική του σκοπιά, τόση δύναμη, τόση εξουσία, έπειτ' από τις 4 Αυγούστου, σ' έναν αρχηγό, που δεν ήξερε αν είναι φίλος του ή εχθρός του και που δεν ξέχναγε κάποιους κομματικούς φίλους του, κάποιους υπουργούς του, φοβερούς διώχτες του δημοτικισμού. [...] Ο λογοτεχνικός μας κόσμος πέρασε μέρες και νύχτες αγωνίας. Και δε θα μπορούσε κανείς να τον αδικήσει. Το κράτος δεν τον είχε πείσει ότι ήταν μια φωτισμένη εξουσία, ένας νους με την ενημερότητα και τη νηφαλιότητα που είναι απαραίτητη για την αθώωση ή την καταδίκη μιας ιδέας, ενός λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού κηρύγματος.

Είχε κάμει όμως ο λογοτεχνικός μας κόσμος δυο λάθη και είχε τιμωρηθή με την αγωνία του. Δεν ήξερε τις προτιμήσεις του Ιωάννου Μεταξά και γνώριζε πόσο γλωσσαμύντορες ήταν μερικοί κομματικοί φίλοι του. Αλλά και δεν εφρόντισε να θυμηθή και να προσέξη δυο πράγματα, που τα θυμήθηκαν και τα λογάρισαν πολλοί άλλοι Έλληνες. Ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν Επτανήσιος*. Και κάτι άλλο ακόμα: από επάγγελμα ή από ιδιοσυγκρασία, μυαλό πραχτικό. Αν το τελευταίο αυτό γνώρισμά του το ερευνούσε περισσότερο ο λογοτεχνικός μας κόσμος και το εξηγούσε σαν άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα της πρώτης πνευματικής συγκροτήσεως του Ιωάννου Μεταξά μέσα στην ατμόσφαιρα της στερεώτατης λογικής των μαθηματικών —ο Μεταξάς βγήκε από τη Σχολή των Ευελπίδων αξιωματικός του Μηχανικού— κι' αν προχωρούσε ακόμα περισσότερο και τοποθετούσε πλάι σ' αυτούς τους συλλογισμούς ακόμα έναν, ότι κι' ο Ελισαίος Γιανίδης**, ο σημαντικώτατος και πειστικώτατος αυτός απολογητής του δημοτικισμού, είναι μαθηματικός, θα πέρναγε λιγώτερες μέρες και νύχτες αγωνίας. Το αίσθημα —η επτανησιακή καταγωγή— και η λογική —η μέθοδος της ζωής του— εργάζονταν και συνεργάζονταν στη σκέψη του Ιωάννου Μεταξά για να προετοιμάσουν μια απόφαση, να τη στηρίξουν καλά και να την κάμουν μέγα και χαρμόσυνο άγγελμα στους Έλληνες: ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν ενσυνείδητος δημοτικιστής και δεν άργησε να το κηρύξη, να το καυχηθή, και να μεταφέρει αυτή την πεποίθησή του από τους λόγους στους υψηλότερους στόχους που σημάδευε η εξουσία του, η δύναμη αυτή που τόσο τρόμαξε τους λογοτέχνες μας και σε τόσες αγρυπνίες τούς καταδίκασε.

Οι λόγοι του είναι ιστορικοί. Και πρέπει να τους ξαναχαρή ο κόσμος των δημοτικιστών, αλλά και όσοι κατάλαβαν επιτέλους ότι με τις ζωντανές του δυνάμεις κερδίζει τη λευτεριά και την τιμή του κάθε έθνος, δηλαδή όλοι οι

Ἕλληνες ἔπειτ' ἀπὸ τις 28 Οκτωβρίου 1940. Τους μεταφέρω ἀπὸ τὴ συνομιλία τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ με τὸν κ. Κωστή Μπαστιά*** στὶς 15 Σεπτεμβρίου 1936:

«Εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας ἡ Κυβέρνησις ἀποδίδει σημασίαν πρωταρχικὴν. Τα περὶ δημοτικῆς γλώσσης πού μου ἀναφέρατε, τίθενται σκοπίμως εἰς κυκλοφορίαν ἀπὸ τοὺς κομμουνιστάς, οἱ οἱποῖοι θέλουν νὰ παραστήσουν τὴν Κυβέρνησιν ὡς ἀντίθετον πρὸς τὴν πρόοδον. Ἀλλὰ ψεύδονται. Οὐδέποτε ἐσκέφθην νὰ θέσω περιορισμοὺς εἰς τὴν γλῶσσαν. Οὔτε εἶναι δυνατόν Ἐθνικὴ ἡμεῖς Κυβέρνησις νὰ εἴμεθα ἐχθροὶ τῆς γλώσσης ἐκείνης εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μέγας ποιητὴς Σολωμὸς ἔγραψε τὸν Ἐθνικὸν μας Ὑμνον. Ἡ δημοτικὴ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ διδάσκεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ παραλλήλως εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις θὰ διδάσκεται καὶ ἡ καθαρῆς, διότι ἀποτελεῖ πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν ὁ νέος Ἕλλην θὰ συναντήσῃ εἰς τὴν ζωὴν του, εἰς τὸ δικαστήριον, εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τύπον ἀκόμη, παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ τελευταίου νὰ δημοτικίζῃ, καὶ φρονῶ ὅτι ἡ μόνη συμβολὴ τῶν λογοτεχνῶν θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ευρυτέραν διάδοσιν τῆς δημοτικῆς. Ἡ γλῶσσα πολλῶν καθαρῶν ἐνθυμίζετο μίαν χωριάτισσα πού θέλει νὰ κἀνῃ τὴν κυρίαν, ἡ δὲ γλῶσσα πολλῶν δημοτικιστῶν εἶναι μία κυρία πού τῆς ἀρέσει νὰ κἀνῃ τὴν χωριάτισσα. Φρονῶ ὅμως ὅτι αἱ δύο γλῶσσαι θὰ συναντηθοῦν κάποτε με ἐπιρροὴν τῆς δημοτικῆς. Ἀν ἀκόμη ἡ δημοτικὴ δὲν ἐπεβλήθη, τὸ λάθος ἀνήκει εἰς τοὺς δημοτικιστάς, ἓνα ποσοστὸν τῶν ὁποίων γράφει μεταφρασμένην καθαρῆς. Αὐτό, φυσικὰ, γεννᾷ ἀντίδρασιν καὶ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ κατασκευαστοῦ. Ζήτημα λοιπὸν ἐργασίας εἶναι διὰ νὰ καταστήσῃ πανελλήνιος ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐθνικοῦ μας Ὑμνου, καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς λογοτέχνας. Τὸ ἀτύχημα εἶναι ὅτι ἡ ἀρχοῦσα τάξις μέχρι σήμερον ἠθέλησε νὰ συγχέῃ τὸν δημοτικισμὸν, πού εἶναι κίνημα καθαρῶς ἐθνικόν, με τὸν κομμουνισμὸν. Αὕτη ἡ σύγχυσις δὲν ἐπιτρέπεται πλέον, διότι δὲν ὠφελεῖ παρά μόνον τοὺς κομμουνιστάς».

[...]

Ἀκολουθοῦν μῆνες προετοιμασίας, ἰδρύεται ἡ Διεύθυνση Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν στο ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας, τὸ Νοέμβριον τοῦ 1937 κάνει ἀκόμα μίαν ἐκδήλωσιν ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς. Εἶναι καλεσμένος τῆς «Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» στο μνημόσυνο τοῦ **Μαβίλη**, ἀκούει τοὺς ρήτορες, προσέχει ὅτι τὸ πυκνότερον ἀκροατήριον χειροκροτεῖ κάθε τόσο τ' ἀποφθέγματα τοῦ ποιητῆ τῆς «Λήθης» καὶ τοῦ ἥρωα τοῦ Δρίσκου γιὰ τὴν ἐθνικὴ γλῶσσα, χειροκροτεῖ κ' αὐτὸς, ἀποκρίνεται δηλαδὴ στον κόσμον, στὴν ἐκλεκτὴ μερίδα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πού τὸν κυκλῶνει καὶ παρακολουθεῖ τὴ στάση του. *Υπογράφεται ἓνα συμβόλαιον ἀπὸ τὸν κυβερνήτην κ' ἀπὸ τοὺς φωτισμένους Ἕλληνας.* Καὶ τὸ συμβόλαιον αὐτὸ τὸ κρατοῦν καὶ τὰ δύο μέρη. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀποφασίζει τὴ σύνταξιν τῆς γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς καὶ οἱ Ἕλληνες λόγιοι σπεύδουν νὰ προσφέρουν τὶς υπηρεσίαις τοὺς. Ἀρχίζει μίαν σοβαρὴν ἐργασίαν κ' ἔχει σύμμαχόν τῆς τὸν κυβερνήτην. Στὴν «Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» συνέρχονται ἀρκετὰ μέλη τῆς κ' ἄλλοι ἀρμόδιοι, συζητοῦν, προτείνουν, φτάνουν εἰς συμπεράσματα, ετοιμάζουν

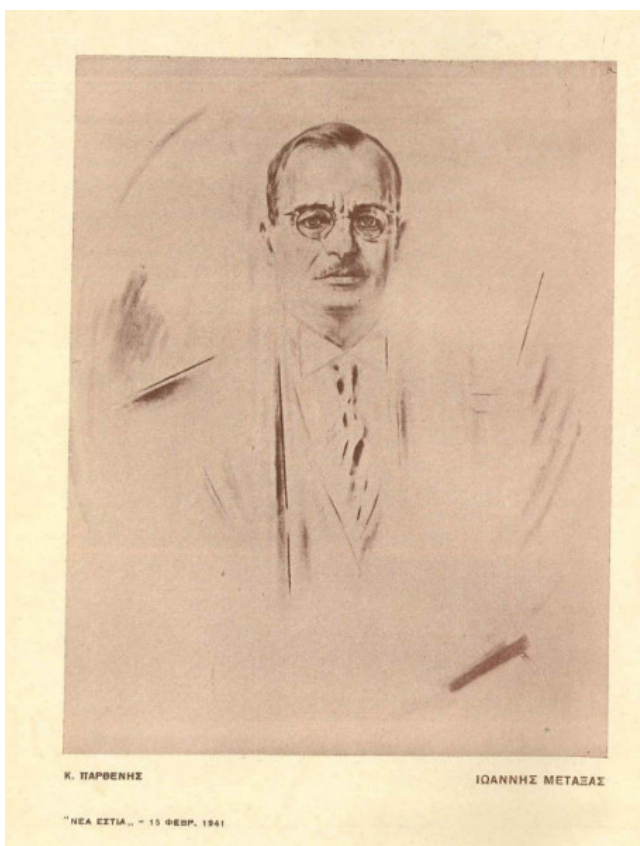
υπομνήματα. Στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, με τον κ. **Μανώλη Τριανταφυλλίδη** εισηγητή, κάνουν επιστημονικότερη εργασία. Ιστορική περίοδος, παραμονές ριζικών καινοτομιών. Και συζητήσεις πολλές και χρήσιμες. Η επιτροπή της «Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών» δέχτηκε την ιστορική παράδοση στην ορθογραφία, συμφώνησε ότι πνεύματα και τόνοι πρέπει να λείψουν, συγκέντρωσε τα συμπεράσματά της σε αιτήματα, απάντησε γρήγορα και μεθοδικά στην πρόσκληση που έκαμε το Κράτος.

[...]

Ο υπεύθυνος κυβερνήτης ήταν έτοιμος ν' ακούση και να ικανοποιήση κάθε πρόταση που οδηγούσε σε ριζικές λύσεις.

Δε συγκρατούσε τους αδιάλλαχτους, δεν αναζητούσε συμβιβαστικές λύσεις. Ήταν, ακούω, τολμηρότερος, ριζοσπαστικότερος κι' από τα πιο προοδευτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ποθούσε, όπως είπα, τις ριζικές, τις υγιείς, τις λύσεις που θ' άφιναν το έθνος ν' αναπνεύση, να προχωρήση από τους τύπους στην ουσία, να προκόψη.

*Αποσπάσματα από εκτενές κείμενο του συγγραφέα και ακαδημαϊκού Πέτρου Χάρη (1902-1998), που έφερε τον τίτλο «Ο αποφασιστικός δημοτικιστής» και είχε δημοσιευτεί στο περιοδικό «Νέα Εστία», στο τεύχος που είχε εκδοθεί στις 15 Φεβρουαρίου 1941. Το εν λόγω τεύχος (υπ' αριθμόν 340) της «Νέας Εστίας», διευθυντής της οποίας ήταν ο Πέτρος Χάρης, ήταν αφιερωμένο στον Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος είχε αποβιώσει λίγες ημέρες νωρίτερα, στις 29 Ιανουαρίου 1941.

Το 1938 ο Μεταξάς ανέθεσε τη συγγραφή Γραμματικής της κοινής δημοτικής γλώσσας (χωρίς αρχαϊσμούς και ιδιωτισμούς) σε επιτροπή γλωσσολόγων, φιλολόγων και λογοτεχνών υπό την προεδρία του Μανώλη Τριανταφυλλίδη. Η Γραμματική αυτή ολοκληρώθηκε και εκδόθηκε το 1941 από τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων. Συντάσσοντας τη Γραμματική του, ο Τριανταφυλλίδης στηρίχτηκε μεν στη λαϊκή γλώσσα, αλλά δέχτηκε μέχρις ενός βαθμού το καθεστώς που είχε δημιουργήσει η καθαρεύουσα. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Γραμματική του επισημοποίησε το συμβιβασμό που είχε προτείνει και είχε εφαρμόσει η ανολοκλήρωτη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των ετών 1917-1920.

**Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε γεννηθεί στην Ιθάκη στις 12 Απριλίου 1871.*

***Ο Ελισαίος Γιανίδης (1865-1942) ήταν ένας από τους πρωτεργάτες του κινήματος του δημοτικισμού.*

****Ο Κωστής Μπαστιάς (1901-1972) κατάφερε να αφήσει ένα ευκρινές αποτύπωμα στο χώρο της πεζογραφίας, της δημοσιογραφίας και του θεάτρου (στο συγκεκριμένο τεύχος της «Νέας Εστίας» υπογράφει κείμενο για τον αποθανόντα Μεταξά με την ιδιότητα του γενικού διευθυντή Γραμμάτων, Καλών Τεχνών και Κρατικών Σκηνών).*

[Ιωάννης Μεταξάς: Ο υπέρμαχος της δημοτικής](#)